УДК 379.85 (477-25)

Любіцева Ольга Олександрівна
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: LOA13@ukr.net

Стригун Ірина Миколаївна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: strigun_irina@mail.ru

САКРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ М. КИЄВА І НАПРЯМКИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Метою дослідження є виявлення можливостей інтенсифікації використання сакрального потенціалу м.Києва задля розвитку туризму

Методика дослідження основана на визначенні тенденцій розвитку світового туристичного ринку, релігійного туризму і паломництва та на виявленні останніх тенденцій розвитку туристичної діяльності в м. Києві. Основними методами є вербальний, статистичний, маркетинговий аналіз та узагальнення отриманих результатів.

Результати полягають у визначенні загальних тенденцій розвитку паломництва в світі та провідних країнах з високим сакральним потенціалом, виявленні тенденцій розвитку туризму в м.Києві в кризовий період та пропозицій з використання сакральної функції столиці.

Наукова новизна полягає в тому, що отримало подальший розвиток дослідження паломництва на локальному рівні

Практична значимість полягає в пропозиціях і розробках, які, на думку авторів, можуть стимулювати не тільки паломництво, а й розвиток релігійного туризму до Києва.

Ключові слова: сакральний потенціал, паломництво, релігійний туризм, розвиток туризму.

УДК 379.85 (477-25)

Любицева Ольга Александровна
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

доктор географических наук, профессор
Стригун Ирина Николаевна

e-mail: LOA13@ukr.net
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: strigun_irina@mail.ru

САКРАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ Г. КИЕВА И НАПРАВЛЕНИЯ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Целью исследования является выявление возможностей интенсификации использования сакрального потенциала г. Киева для развития туризма.

Методика исследования основана на определении тенденцій развития мирового туристического рынка, религиозного туризма и паломничества и на выявлении последних тенденцИй развития туристической деятельности в г. Киеве. Основными методами являються вербальный, статистический, маркетинговый аналИз и обобщение полученных результатов.

Результаты состоят в определении общих тенденций развития паломничества в мире и ведущих странах с високим сакральным потенциалом, определении тенденций развития туризма в г. Киеве в кризисный период и предложений по использованию сакральной функции столицы.

Научная новизна состоит в том, что получило дальнейшее развитие исследование паломничества на локальном уровне

Практическая значимость состоит в предложениях и разработках, которые, по мысли авторов, могут стимулировать не только паломничество, но и развитие религиозного туризма в Киеве.

Ключевые слова: сакральный потенціал, паломничество, религиозный туризм, развитие туризма

UDC 379.85 (477-25)

Lyubitseva Olga Oleksandrivna,
Doctor of Geographic Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv city Ukraine,
e-mail: LOA13@ukr.net

Strygun Iryna Mykolayivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv city, Ukraine,
e-mail: strigun_irina@mail.ru

SACRAL POTENTIAL OF KYIV CITY AND DIRECTIONS OF INTENSIFYING OF ITS USAGE

The purpose of the study is to identify the opportunities of intensifying of the usage of sacred potential of Kyiv city for tourism development

The methodology of study are based on identifying trends of the global tourism market, religious tourism and pilgrimage and on identifying the recent developments in tourism activities in Kyiv city The main methods are verbal, statistical, marketing analysis and synthesis of the results.

The results are in determining the general trends of pilgrimage in the world and in the leading countries with high sacral potential, identifying the trends in tourism development of Kyiv city during the crisis and proposals for using the sacred function of the capital.

The scientific novelty is to get the further developed research of the pilgrimage at the local level

The practical significance is in the proposals and development, which, in the authors' opinion, can stimulate not only the pilgrimage, but also the development of religious tourism in Kyiv.

Key words: sacred potential, pilgrimage, religious tourism, tourism development.

Актуальність проведеного дослідження ґрунтується на необхідності постійного моніторингу стану туристичного ринку і пошуку можливих варіантів його диверсифікації, в тому числі для найбільших туристичних дестинацій країни. З одного боку, такі туристичні дестинації як Київ, Львів, Харків, Одеса та інші мають усталений туристичний імідж і ніби не потребують зусиль щодо інтенсифікації туристичної діяльності, однак динамічність туристичного процесу, швидка зміна пріоритетів туристичного попиту роблять необхідними дослідження саме дестинацій такого рівня і типу.

Київ обраний як територія дослідження, оскільки є «туристичними воротами» країни, через які проходить понад ¾ в'їзного туристичного потоку іноземного туризму та майже половина – внутрішнього туризму. Одним із значних ресурсів, яким володіє місто, є сакральні ресурси, які мають всесвітню відомість, оскільки занесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Софія Київська і Києво-Печерська Лавра). Вони є одними з основних атракцій Києва практично для всіх категорій відвідувачів: від тих, які прибули з культурно-пізнавальною або діловою метою, до тих, які прибули з метою паломництва.

Метою даної статті було розглянути можливості інтенсифікації використання традиційного для Києва сакрального ресурсу для урізноманітнення місцевого туристичного продукту.

Ступінь вивченості з даної проблематики, на нашу думку, є досить значною: по-перше, це дослідження розвитку туризму в столиці, представлене низкою розділів в монографіях (наприклад, О.О.Бейдика, О.О.Любіцевої та ін..); по-друге, це дослідження спеціального туристичного ринку, а саме, ринку паломництва (Любіцева О.О., Романчук С.П., Божук Т.І.). Останнє ґрунтується на положеннях географії релігії у єдності її трьох компонентів: георелігійна ситуація (геопросторові дослідження релігійного життя) – сакральна географія (розташування сакральних ландшафтів і сакральних об'єктів, історико-географічні процеси формування сакральної мережі території) – паломництво (процес подорожування до сакральних місць з релігійною метою) [2]. Саме паломництво (подорож прочанина) з'єднує місце його проживання, територію, де сформувався паломник (георелігійна ситуація) з сакральним місцем, пов'язаним з певними релігійними подіями (сакральна функція) і забезпечує мету такої подорожі (молитву, здійснення ритуальних дій у священному місці). Водночас, сакральні об'єкти становлять історико-культурну спадщину кожного етносу і є класичними туристичними ресурсами, які інтенсивно використовуються в різних видах і формах туризму, але в основному пізнавального спрямування. У практичній

діяльності розрізнити прочанина і релігійного туриста досить просто: за метою подорожі, яка визначає не стільки набір відвідуваних об'єктів чи час їх відвідання, скільки поведінку, ставлення до цінності об'єкту. Однак е статистичному обліку мета туризму визначається досить спрощено, узагальнено, що не дозволяє виявляти спеціалізацію внутрішнього ринку країни на певних видах туризму. Це потребує спеціальних досліджень, які здебільшого проводяться в країнах з високим сакральним потенціалом (Польща, Ізраїль, Ватикан, наприклад). З одного боку, ці дослідження спрямовані на виявлення ролі і місця (доходності) певних видів туризму, з іншого – спрямовані на визначення режиму природокористування в сакральному центрі. Сакральний центр має зберігати свою функцію віками, що потребує організації його діяльності на засадах сталості (і це положення спонтанно застосовувалось щодо організації процесу паломництва до основних сакральних місць і об'єктів протягом всієї історії паломництва). Не менш гострими ці питання залишаються й зараз, особливо з огляду на те, що «хвилі» паломництва мають певну ритміку в усіх релігіях, коли потік паломників (а з часів розвитку масового туризму – і релігійних туристів) миттєво зростає і навантаження на об'єкти збільшується одночасно в десятки разів. З міркувань збалансованого та безпечного розвитку паломництво здавна було організованим, що дає підстави розглядати його як попередника туризму [1].

Слабо дослідженими залишаються питання організації паломництва на локальному рівні і залучення сакрального потенціалу для інтенсифікації релігійного туризму. Тому дослідження цього питання на прикладі м. Києва є актуальним, особливо з огляду пошуку можливостей диверсифікації даного локального туристичного ринку в умовах зменшення потоків іноземного туризму.

Виклад основного матеріалу. З прадавніх часів Київ склався не тільки як адміністративний центр, а й як духовний центр: язичництва, згодом - орієнтального християнства. Сакральна функція зберігається за Києвом і по сьогодні. Історично сакральні функції міста урізноманітнювались і він ставав дедалі більш поліконфесійним. Сучасний Київ є українським центром трьох релігій: християнства, мусульманства, іудаїзму, його часто порівнюють з центром трьох світових релігій Єрусалимом, називаючи «Єрусалимом на Дніпрі». За критеріями: 1) тривалість і постійність виконання сакральної функції; 2) кількість сакральних споруд, їх історико-культурна цінність; 3) наявність святинь (ікони, святі мощі, явлення, події тощо); 4) паломницька функція; 5) паломницька інфраструктура та інформаційне забезпечення - сакральні центри України були ієрархізовані і Київ виділений як сакральний центр регіонального (європейського) рівня [1].

Георелігійна ситуація в місті Києві є динамічною і одночасно мозаїчною, про що свідчить порівняльний аналіз статистичних даних за

період 2003 – 2013 рр. [4] За цей час кількість релігійних громад зросла в 1,4 рази, а їхня частка в країні – до 3,8 % (проти 1,6% у 2003 р.).- рис. 1.

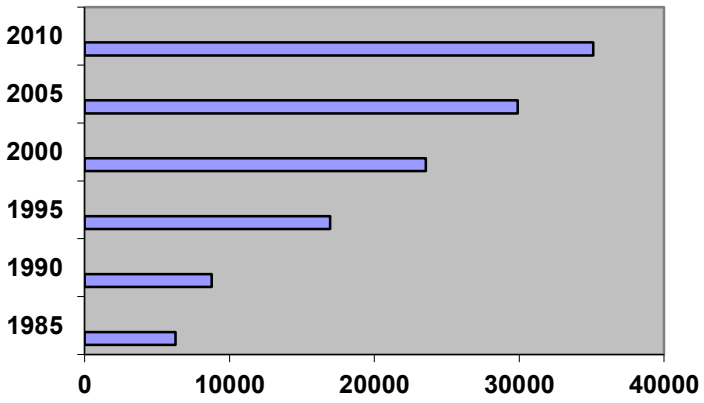

Рис. 1. Динаміка релігійних організації в м.Києві

У столиці сконцентровано громади 55 віросповідних напрямів. Найбільш чисельною є православна громада (68,2%). За цей час помітно зросла кількість громад Української православної церкви (Московського патріархату) (за неофіційного сприяння колишнього політичного керівництва країни), чисельність прихильників інших православних конфесій мало змінилася (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура християнських громад м.Києва [4]

Назва конфесії	2003 р.	2013 р.
Православ'я:	*329*	*392*
УПЦ МП	186	244
УПЦ КП	110	111
УАПЦ	29	24
старообрядці	2	1
інші	2	12
Католицизм:	*30*	*22*
греко-католики	9	14
римо-католики	21	8
Протестантизм (включно з харизматичними церквами)	*351*	*344*
Інші	7	13

Так само практично незмінною залишається кількість католицьких та протестантських громад. Певним зростанням відмічені громади прихильників східних релігій і релігійних течій (кришнаїтів, буддистів тощо). Про Київ як язичницький центр ми знаємо з таких джерел як «Повість минулих літ». За часи незалежності сформувалась течія за відновлення «рідної української віри» (РУНВіра) або язичництва,

обрядовість якого є певною реконструкцією та стилізацією народних звичаїв та обрядів. Прихильників цієї течії небагато (5,4% від загальної чисельності громад в країні), в т.ч. в Києві зареєстрована п'ята їхня частина (19,4%) – рис. 2.

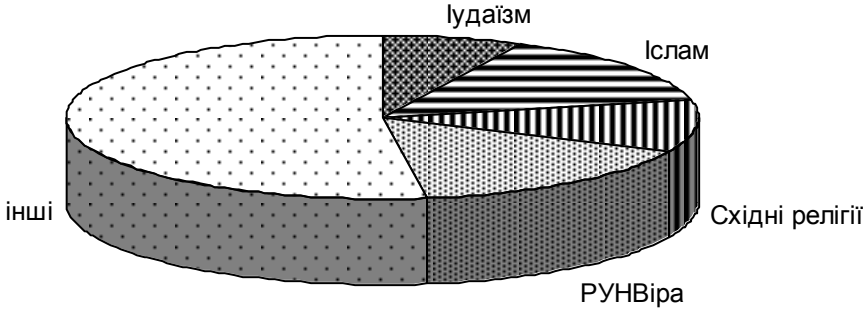

Рис.2. Структура нехристиянських релігій та течій (Київ, 2014 р.)

Сакральна функція Києва формувалась з часів язичництва, яке сьогодні представлене святинями на Замковій горі. Християнська подоба міста почала складатися після Хрещення Русі в р.Почайні в м. Києві князем Володимиром у 988р.

У розбудові сакральної архітектури в м. Києві можна виділити кілька етапів, для кожного з них характерне домінування певного стилю:

- І етап – давньоруський (X-XII ст.), характеризується домінуванням візантійського стилю. В цей час розбудовуються як кам'яні собори, так і дерев'яні церкви, які постійно знищувались київськими пожежами та під час військових дій. Цей період відомий такими пам'ятками, сконцентрованими в межах міста Св.кн. Володимира, як Десятинна церква, де загинули останні захисники Києва від татаро-монгольської навали, Благовіщинська церква над Золотими воротами, Софійський собор, Михайлівський золотоверхий собор, церкви Св. Ірини та Св.Георгія Переможця, зруйновані у 1930-х рр. та ін.. На Подолі це – Іллінська церква, церква Успіння Богородиці Пірогощі та ін.. На Печерську розбудовувались Києво-Печерська лавра з Успенським собором, Видубецький монастир, на іншій тоді околиці – Кирилівська церква. В ці ж часи Св.Антоній Печерський заснував у печерах на схилах Дніпра біля Києва чернецтво і печери стали центром тяжіння для перших паломників і віруючих, які бажали здійснити чернечій подвиг.

- ІІ етап (XVII-XVIII ст.) можна визначити як відновлюваний, пов'язаний з масштабними відбудовами, перебудовами тих соборів і церков, які збереглися після попередніх часів суспільного занепаду, та будівництвом нових. Ці процеси пов'язують з діяльністю митрополита Петра Могили, гетьмана України Івана Мазепи. Пануючим архітектурним стилем був бароко (найяскравішим представником цього стилю є Андріївська церква), на основі стильових рішень якого формувався варіант «українського бароко». Тоді були перебудовані та відновлені всі відомі зараз сакральні пам'ятки історичного центру та околиць Києва.

- III етап (XIX – початок XX ст.) пов’язаний із загальною розбудовою Києва часів промислової революції і значним розширенням його території. Більшість сакральних споруд того часу будувалась у стилі постклясицизму (наприклад, Олександрівський костел, церква Різдва Христового (Миколаївська) або еклектики (наприклад, Володимирський собор). На цей період припадають часи найактивнішого масового паломництва до Києва. З історичних досліджень відомо, що за рік Києво-Печерська лавра приймала до 90.0 тис. прочан і мала потужну інфраструктуру, здатну нагодувати і прихистити постійні паломницькі потоки.

- IV етап або радянський (XX ст.) - після 1920-х рр, коли релігія була визначена як «опіум для народу», почались часи активних гонінь (передвоєнний етап) і руйнування храмів (Михайлівський золотоверхий, Іринінська, Георгіївська та інші церкви, більшість пустиней на околицях міста), які змінилися часами утисків, коли храми відбиралися у державну власність у зв’язку з формальною ліквідацією релігійної громади, і передавались для господарських потреб. В них розташовували музеї (Софія Київська, Києво-Печерська лавра, Кирилівська церква та ін..), інші заклади культури (планетарій у Олександрівському костелі, зал органної та камерної музики – у Миколаївському костелі тощо), що було кращим варіантом, оскільки сприяло збереженню пам’яток, або віддавали під склади та експериментальні майстерні (наприклад, Свято-Пантелеймонівський собор у Феофанії). Більшість сакральних споруд, порівняно з початком XX ст., було зруйновано або занепали, хоча з 1970-х років почалась реконструкція багатьох відомих сакральних об’єктів і перетворення їх на експоновані пам’ятки історії і культури, які залучались до туристичного показу в м. Києві.

Слід зауважити, що з 1970-х років, відповідно до тодішніх постанов комуністичної партії та уряду, почався етап активного розвитку туризму як форми проведення радянським народом вільного часу. З цією метою відновлювались пам’ятки історії і культури, у рекреаційних зонах розбудовувалась туристична інфраструктура для масового туризму, який переважно поєднував культурно-пізнавальну мету з активними заняттями, що здійснювались переважно на територіях природно-заповідного фонду. Більшість сакральних об’єктів поступово отримували статус пам’яток історії та культури різного рівня (від пам’яток ЮНЕСКО до пам’яток місцевого значення), що сприяло їх відновленню та збереженню.

- V етап (кінець XX – початок XXI ст..) або сучасний розпочався за часів незалежності. За цей час відбулося поновлення зруйнованих святинь (Михайлівського золотоверхого собору, Успенського собору Києво-Печерської лаври, храмових споруд Видубецького монастиря, пустиней) та розбудова нових. Останній процес пов’язаний з відновленням храмів у старій забудові (Солом’янський, Святошинський, Дарницький райони) та будівництвом храмів у нових районах (на Оболоні, Троєщині, Борщагівці, Теремках та ін..), відновлено Голосіївську пустинь, Феофанію, інші

пустині на околицях Києва. Пануючими стилями для християнських споруд є еклектичний або модерновий. Особливо модерновими є споруди греко-католицької церкви (Патріарший собор Воскресіння Христового на лівому березі Дніпра, церква Святого Василя Великого та ін..).

На цьому етапі у Києві відновили і значно розширили діяльність протестантські течії (євангелісти, п'ятидесятники), харизматичні церкви (адвентисти сьомого дня, мормони, свідки Єгови та ін..), що також розвивають мережу сакральних споруд, які будуються переважно у модерному стилі.

Відновила свою діяльність іудейська громада міста, центральним храмом якої є Велика хоральна синагога (синагога Бродського), побудована наприкінці XIX ст. Значно зросла мусульманська громада, особливо протягом XXI ст., що позначилось перенесенням до Києва Духовного управління мусульман України і Духовного управління мусульман Криму, побудована перша в місті мечеть Ар-Рахма (Милосердя).

Притягують до себе паломників 27 чоловічих та жіночих православних монастирі, у яких понад 900 ченців та чорниць. Також діють 110 місій, 24 братства, 45 духовних навчальних заклади, які мають майже 2,5 тис.слухачів та відкрито 240 недільних шкіл, виходять 47 періодичних видань [4]. Така інфраструктура робить Київ потужним центром релігійного життя, який не тільки задовольняє потреби паломників та туристів, які цікавляться релігіями (релігійних туристів), а й забезпечує потреби розвитку церков та релігійних течій.

Київ має імідж значного і давнього сакрального центру орієнтального християнства (православ'я), що сформувало потужне підґрунтя для розвитку туризму різних видів і форм та сприяє розвиткові екскурсійної діяльності в місті. Основними видами туризму є культурно-пізнавальний та розважальний, до якого, завдяки розбудові готельної мережі і присутності на ринку готельних послуг пропозиції провідних готельних мереж світу, можна додати діловий (MICE-туризм). Серед цих провідних видів туризму релігійний та паломництво займають відносно незначний відсоток (хоча офіційна статистика відсутня), але визначаються постійністю попиту і його незмінністю на відвідання сакральних об'єктів.

Динаміка туристичного потоку до м. Києва завжди була позитивною, незважаючи на коливання, пов'язані у попередні роки з економічною кризою, а в останні роки – з політичною та економічною кризами (рис.3). Наслідком став перерозподіл туристичного потоку, оскільки значно скоротився потік іноземних туристів (рис.4). Можна зробити припущення, що постійність внутрішньо туристичного потоку не в останню чергу забезпечує дитяче-юнацький (шкільний) туризм з культурно-просвітницькою метою, подієвий туризм (фестивалі, спортивні заходи тощо) та паломництво. Туристичні потреби забезпечують понад 2650 туристичних підприємств, із них 1250 – туристичні оператори, розміщення

здійснюють 165 готелів різного класу на понад 12.0тис. номерів, розвивається ресторанний бізнес та сфера дозвілля, що сприяє формуванню туристичного іміджу столиці.

Україна і Київ як її основний паломницький центр приймають іноземних православних паломників переважно з Росії, Білорусі, Молдови, католиків – з Польщі, іудеїв – з Ізраїлю, США. Українці традиційно здійснюють паломництво до Росії, Ізраїлю, Ватикану, менше – до Чехії, Болгарії (православні), Італії, Франції, інших європейських країн (переважно – католики). Київ приймає традиційно внутрішніх паломників з різних регіонів країни. Статистика паломницьких відвідин не ведеться, але можна скористатися даними провідних в цьому виді країн. За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно здійснюють паломництво щонайменше 200 млн. осіб, що становить близько шостої частини світового туристичного руху.

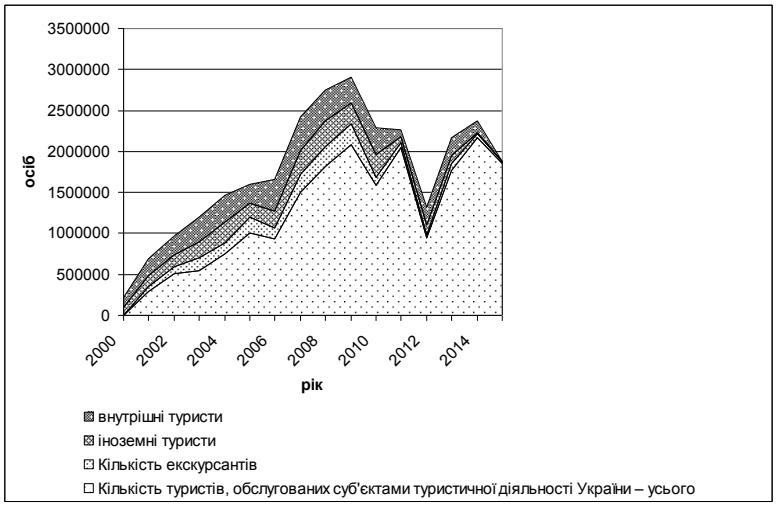

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків м.Києва [4]

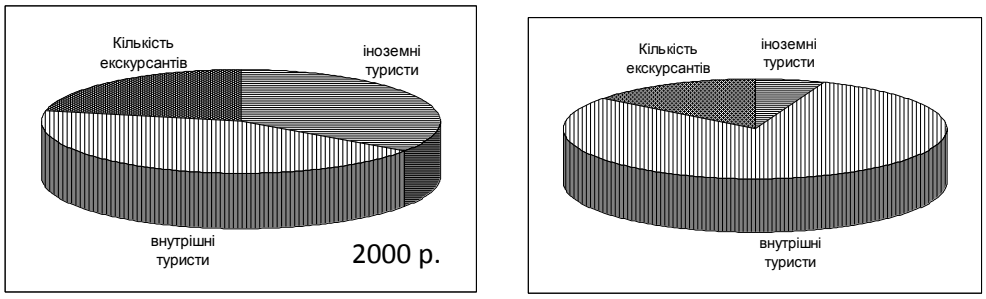

Рис. 4. Зміни у видовій структурі туристичного потоку м.Києва (2000 – 2014 рр.)

В таких провідних щодо паломництва країнах, як Ізраїль, частка паломників не опускається нижче 10% від загального потоку у найбільш кризові роки, а до релігійних туристів, які відвідують основні релігійні центри країни, можна віднести понад 2/3 потоку. Саме досвід таких країн як Ізраїль, Франція, Іспанія може бути використаний для активізації

пропозиції на субринку релігійного туризму і поширення інформації про його можливості, зокрема, в м. Києві.

Задля забезпечення паломників хоча б мінімальними зручностями традиційно при монастирях будувалась інфраструктура: засоби розміщення, розраховані на різний контингент паломників залежно від соціального стану та рівня прибутків; вибудовувалась система харчування та організації власне паломництва до святинь [1]. Сьогодні в Києві паломників обслуговують готелі при Києво-Печерській лаврі, Михайлівському золотоверхому монастирі, у пустинях (Голосіївській, Феофанійській, Китаївській). Організаційно-управлінські функції з забезпечення паломництва як в межах країни, так і за кордон здійснюють Паломницький центр Української Православної Церкви, Паломницький відділ Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, паломницькі служби при храмах і пустинях та Патріарший паломницький центр УГКЦ.

Досвід з організації прийому у святих місцях паломників та релігійних туристів, наприклад, Ізраїлю, передбачає наступне розмежування споживачів за метою, яка реалізується на одних і тих самих об'єктах: прийомом прочан і організацією паломництва займаються церковні структури, з ними ж туристичні підприємства, що здійснюють прийом на обслуговування релігійних туристів, узгоджують програми перебування. Такий підхід дозволяє забезпечити контроль над туристичним потоком і навантаженням на конкретний об'єкт, що відповідає не тільки функціонуванню кожного об'єкту на засадах збалансованого розвитку, а й дозволяє регулювати туристичні потоки, що позитивно позначається на якості обслуговування.

Висновки: 1) паломництво до Києва має давню традицію, а паломницькі маршрути Києвом XIX ст. можуть бути відроджені і організовані на сучасному рівні; 2) сакральні об'єкти міста є непересічними пам'ятками сакрального та історико-культурного значення, відвідання яких потребує розробки на науковій основі і запровадження принципів збалансованого розвитку; 3) промоція Києва як сакрального центру потребує розробки нового продукту з релігійного туризму і компанії з його просування як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1.Любіцева О.О. Паломництво та релігійний туризм /О.О.Любіцева, С.П.Романчук Паломництво та релігійний туризм. Навч.посібник.-К.:-Альтерпрес,2011.-416с.
2.Liubitseva O. Geography of Religion in Kiev / IGU Regional Conference, Kraków, Poland 18 - 22 August 014 IGU 2014 Book of Abstracts IGU2014 –0601 – електронне видання
3.Державна служба статистики України - ukrstat.gov.ua
4.Релігійно-інформаційна служба України. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2015/60129/

References

1. Liubitseva O.O. Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm /O.O.Liubitseva, S.P.Romanchuk Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm. Navch.posibnyk.-K.:-Alterpres,2011.-416s.

2. Liubitseva O. Geography of Religion in Kiev / IGU Regional Conference, Kraków, Poland 18 - 22 August 014 IGU 2014 Book of Abstracts IGU2014 –0601 – elektronne vydannia
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy - ukrstat.gov.ua
4. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2015/60129/